

Streszczenie pracy doktorskiej pt.

Problemy szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Implikacje glottodydaktyczne

Zagadnieniem przewodnim rozprawy doktorskiej jest szyk wyrazów oraz status związanej z nim problematyki w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Aby określić, w jakim zakresie zagadnienia dotyczące szyku wyrazów powinny stać się elementem procesu nauczania języka polskiego jako obcego, sformułowano następujące cele szczegółowe:

- cel teoretyczny – wyodrębnienie prawidłowości dotyczących szyku wyrazów na podstawie już istniejących opisów gramatycznych języka polskiego;
- cel empiryczny – analiza zebranego materiału, stanowiącego błędy szyku wyrazów, popełniane przez obcokrajowców uczących się języka polskiego, prowadząca do określenia, które zjawiska związane z centralnymi dla pracy zagadnieniami nastroczają uczącym się trudności, a także analiza materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego, służąca określeniu, w jaki sposób i w jakim stopniu zagadnienia szyku są obecne w glottodydaktyce polonistycznej oraz jakie są tego konsekwencje;
- cel praktyczny – stworzenie spójnego i kompleksowego katalogu zagadnień związanych z szykiem wyrazów, z którymi powinni być zaznajamiani cudzoziemcy uczący się języka polskiego.

Układ pracy odzwierciedla tok analizy problemu badawczego. Punktem wyjścia jest rozdział prezentujący aktualny stan badań w dziedzinie związanej z tematem dysertacji. Analiza dotychczasowych publikacji służy uchwyceniu opisanych na gruncie polskiego językoznawstwa prawidłowości dotyczących szyku wyrazów. Wykazała ona, że wbrew rozpowszechnionej opinii reguły rządzące szykiem wyrazów w języku polskim zostały dość obszernie i szczegółowo opisane. Nie oznacza to oczywiście, że opisy obejmują właściwości linearne wszystkich klas wyrazowych czy wszystkich pojedynczych leksemów, które wymagają odrębnej charakterystyki. Dały się zaobserwować także dysproporcje pomiędzy różnymi typami czynników determinujących szyk wyrazów. Najlepiej opisane zostały te o charakterze zwyczajowym i gramatycznym. Językoznawcy zajmujący się opisem czynników natury komunikatywnej poprzestają zazwyczaj na opisach ogólnych prawidłowości, nie zajmując się kwestiami szczegółowymi takimi, jak na przykład wpływ struktury tematyczno-rematycznej na szyk konstrukcji o charakterze złożonym. Brak jest także nowszych opracowań łączących ze sobą opis działania czynników różnego typu. Badania najbardziej szczegółowe, oparte na solidnej bazie materiałowej prowadzone są na gruncie

językoznawstwa strukturalnego, odzeganującego się często od uwzględniania czynników pragmatycznych czy komunikatywnych, które, jak wiadomo, w procesie linearyzacji mogą odgrywać niebagatelną, a nieraz i decydującą rolę. Opisy strukturalne ograniczają się więc nieraz do podawania katalogów możliwych układów linearnych, uzupełnionych ewentualnie ich charakterystyką statystyczną, bez określenia w jakich warunkach układy te mogą wystąpić, a w jakich są niedopuszczalne. Niedostatki te są szczególnie dotkliwe, jeśli weźmiemy pod uwagę potrzeby glottodydaktyki.

Drugi rozdział stanowi próbę ustalenia, czy zagadnienia szyku wyrazów są w uwzględniane w procesie nauczania języka polskiego jako obcego w dostatecznym stopniu. Analiza dokumentów związanych z procesem nauczania i certyfikacji poziomu znajomości języka polskiego jako obcego służyła wyznaczeniu zakresu reguł szyku, których znajomości oczekuje się na poszczególnych poziomach. Sprawdzone także, które informacje o szyku wyrazów faktycznie są przekazywane uczącym się języka polskiego. W tym celu przeanalizowałam programy nauczania języka polskiego jako obcego, gramatyki przeznaczone dla obcokrajowców. Odniesiono się także do artykułów naukowych glottodydaktyków-polonistów, którzy wcześniej poddali ocenie kwestie sposobów nauczania szyku wyrazów i jego miejsca w procesie glottodydaktycznym. Analizie poddałam także 38 podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego.

Ranga problematyki szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego jest niewspółmiernie niska w porównaniu ze stopniem jej opracowania we współczesnym językoznawstwie. Z jednej strony glottodydaktycy artykułują potrzebę nauczania zasad linearyzacji. Z drugiej strony w standardach certyfikacyjnych i programach nauczania o szyku wspomina się sporadycznie. Analiza treści podręczników także nie daje pozytywnego obrazu nauczania zagadnień szyku. Co prawda, zbiorczy katalog zagadnień związanych z linearyzacją obecnych w podręcznikach jest stosunkowo obszerny, jednak w przypadku zdecydowanej większości pojedynczych publikacji są one traktowane dość dowolnie – dała się zaobserwować raczej tendencja do incydentalnego zajmowania się tymi kwestiami, a nie systematyczne, zaplanowane rozwijanie wiedzy i umiejętności odbiorców w tym zakresie. Ma to swoje doniosłe skutki – uczący się języka polskiego jako obcego styka się przecież zwykle tylko z co najwyżej kilkoma podręcznikami. Oznacza to, że za pośrednictwem podręczników poznaje tylko nieliczne reguły dotyczące linearyzacji. Warto jednak wspomnieć, że przeprowadzona analiza podręczników pokazała, że glottodydaktyka polonistyczna dysponuje bogatym zestawem narzędzi wdrażania i przyswajania poszczególnych zagadnień związanych z szykiem wyrazów w postaci różnorodnych typów ćwiczeń. Nie są one jednak w poszczególnych podręcznikach stosowane systematycznie

i kompleksowo. Nieco lepiej przedstawiają się wyniki analizy gramatyk przeznaczonych dla cudzoziemców. Zawierają one wiele podanych we względnie przystępny sposób informacji, które z pewnością mogą udoskonalić umiejętności uczących się języka polskiego jako obcego w zakresie linearyzacji wypowiedzi. Należy zauważyć, że także w przypadku gramatyk katalogi obecnych w nich zagadnień szyku nie pokrywają się. Problemem związanym z publikacjami tego typu jest ich ograniczona dostępność rozumiana nie jako fizyczna osiągalność, ale konieczność uprzedniego opanowania języka polskiego na takim poziomie, aby korzystanie z gramatyki było możliwe. Nie dotyczy to oczywiście obcojęzycznych gramatyk języka polskiego, lecz i tutaj można mówić o pewnej barierze dostępu – nie wszyscy uczący się czują potrzebę sięgnięcia po taki rodzaj pomocy dydaktycznej. Bywa, że niektórzy nie są lub nie czują się do ich odbioru przygotowani (np. nie znają terminologii gramatycznej nawet w języku ojczystym).

Rozdział trzeci stanowi część empiryczną rozprawy. Poświęcony jest zasadniczo analizie błędów szyku popełnianych przez obcokrajowców, choć została ona poprzedzona rozważaniami teoretycznymi dotyczącymi istoty błędów szyku, ich miejsca w typologiach błędów oraz poszukiwaniu kryteriów uznawania danego układu linearnego za dewiacyjny. Materiał poddany analizie w niniejszym rozdziale stanowią błędy wyekscerpowane z prac pisemnych uczących się na wszystkich poziomach nauczania, reprezentujących różne narodowości. Głównym celem analizy błędów było rozpoznanie potrzeb uczących się języka polskiego jako obcego w zakresie nauczania reguł szyku wyrazów. Niekiedy opis konkretnych błędów służy uszczegółowieniu opisanych i omówionych już wcześniej reguł, aby dostosować je do potrzeb glottodydaktycznych.

Wyekscerpowane błędy okazały się różnorodne i jednocześnie, w przeważającej większości, powtarzalne. Choć w pracy przyjęto perspektywę jakościową, dystansując się od zagadnień ilościowych, wydaje się, że zgromadzony korpus oraz stworzona typologia błędów mogą posłużyć jako wskaźnik potrzeb uczących się języka polskiego w zakresie nauczania reguł szyku wyrazów. Należy jednak zdecydowanie zaznaczyć, że zaprezentowany zbiór z pewnością nie zawiera wszystkich możliwych typów błędów.

Wyniki przeprowadzonej analizy błędów wykazały, że istotną grupę dewiacyjnych układów linearnych tworzonych przez obcokrajowców uczących się języka polskiego stanowią błędy wynikające nie z naruszenia zasad o charakterze gramatycznym, ale z nierespektowania czynników natury komunikatywnej. Jest to konstatacja ważna, ponieważ kwestie wpływu struktury tematyczno-rematycznej na kolejność wyrazów w wypowiedzeniu były dotychczas niemal zupełnie pomijane w podręcznikach i pomocach do nauczania języka polskiego jako obcego.

Rozdział czwarty zawiera implikacje wynikające z przeprowadzonych wcześniej analiz.

Sporządzone zostały w nim wykazy zagadnień szyku wyrazów, które powinny się stać częścią treści nauczania na poszczególnych poziomach. Zdaniem autorki powinny one być przekazywane uczącym się w powiązaniu z innymi nauczanyimi treściami (głównie dotyczącymi składni, fleksji i stylu). Przedstawiony katalog ma charakter uniwersalny – może być wykorzystywany w nauczaniu grup wielonarodowościowych oraz grup homogenicznych pod względem języka ojczystego. W przypadku tych drugich potrzebne mogą okazać się pewne jego modyfikacje, na przykład szczególne zaakcentowanie pewnych zagadnień, kontrastowanie ze sobą ekwiwalentnych układów linearnych w języku polskim i w języku ojczystym uczących się itp. Autorka ma nadzieję, że jej propozycje będą wykorzystywane nie tylko przez nauczycieli języka polskiego jako obcego, ale także przez twórców podręczników i pomocy dydaktycznych. Usystematyzowana obecność kwestii związanych z szykiem w publikacjach przeznaczonych dla obcokrajowców zagwarantowałaby im status obligatoryjnego składnika procesu nauczania języka polskiego jako obcego obok, już dziś uznawanych za takie elementy, zagadnień fleksyjnych i niezwiązanych z szykiem zagadnień składniowych.

Magdalena Storieńsk-Górus